

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ. ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 378.17

Галина КОРЖ,
старший викладач кафедри цивільної безпеки
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті висвітлено проблему формування здоров'язбережувальної компетентності майбутнього фахівця із цивільної безпеки як важливої складової його професійної підготовки у закладі вищої освіти. Визначено сутність здоров'язбережувальної компетентності як інтегративного утворення особистості, що має у своїй структурі когнітивний, аксіологічний, особистісний та діяльнісний компоненти. З'ясовано показники рівня сформованості здоров'язбережувальної компетентності, а також умов і технології її формування.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, здоров'язбережувальна компетентність, фахівці цивільної безпеки, професійна підготовка.

В статті освещена проблема формирования здоровьесохраняющей компетентности будущего специалиста гражданской безопасности как важной составляющей его профессиональной подготовки в вузе. Определена сущность здоровьесохраняющей компетентности как интегративного образования личности, имеющего в своей структуре когнитивный, аксиологический, личностный и деятельностный компоненты. Выявлено показатели уровня сформированности здоровьесохраняющей компетентности, а также условия и технологии ее формирования.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, здоровьезбережувальна компетентность, специалисты гражданской безопасности, профессиональная подготовка.

The article is devoted to the problem of health-saving competence formation of the future civil security specialist as an important component of his professional training at the higher educational establishment. The essence of health-saving competence as the integrative formation of the personality is determined, having in its structure cognitive, axiological, personal and activity components.

The indexes of the formedness level of this phenomenon among higher educational establishments students are found out. The article outlines the conditions for the formation of health-saving competence, an important of which is the organization of health-saving educational environment. Health-saving technologies for the formation of a defined competence are defined, namely: organizational-pedagogical, psychological and pedagogical, educational, social-adaptive, person-developing and medical-preventive.

Key words: competence, professional competence, health-saving competence, specialists of civil security, professional training.

Постановка проблеми. У сучасних соціально-економічних умовах становлення української держави основною метою вищої освіти є підготовка фахівця відповідного рівня та профілю, конкурентоздатного на ринку праці. Одним зі шляхів реалізації означеного запиту суспільства є оновлення вищої освіти, перенесення уваги із процесу навчання на його результат, орієнтація змісту й організації навчання на компетентнісний підхід та пошук ефективних механізмів його запровадження [11]. Саме компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців детермінує формування професійних знань, умінь і навичок, необхідних для включення у професійну діяльність висококваліфікованого фахівця, який глибоко розуміє і усвідомлює свою роль у суспільстві, компетентний у професійній сфері, спроможний налагоджувати відносини в колективі, а також затребуваний на ринку праці. За такої організації освітнього процесу основним результатом професійної освіти є конкурентоспроможність особистості.

Однак сьогодні недостатньо уваги приділяється самій особистості майбутнього фахівця, пріоритету збереження його життя і здоров'я у процесі життєдіяльності. Виклики часу актуалізують питання щодо закладення в освітні стандарти

здоров'язбережувальних компетентностей задля підготовки майбутніх фахівців. Специфіка професійної діяльності фахівців із цивільної безпеки, які у своїй професійній практиці покликані бути активаторами збереження життя і здоров'я людини, вимагає сформованості здоров'язбережувальної компетентності як невід'ємної складової їх професіоналізму.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. У сучасній науці компетентнісний підхід у системі освіти є предметом наукових пошуків Н. Бібік, Л. Ващенко, Г. Полякової, О. Пометун, О. Савченко, О. Хуторсько-го. Проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності у професійній освіті досліджували Н. Башавець, Г. Бойко, Д. Воронін, С. Гаркуша, М. Гончаренко, О. Міхеєнко, Ю. Палічук, Л. Сущенко та ін. Теоретичні та практичні аспекти формування професійної компетентності фахівців цивільної безпеки аналізували О. Бикова, Н. Вовчаста, О. Островерх, О. Парубок, Т. Ткаченко та ін.

Варто зауважити, що, незважаючи на вагомі результати дослідження процесу формування професійних компетентностей у різних галузях знань, проблема формування компетентності у майбутніх фахівців, зокрема із цивільної безпеки, що спрямована на збереження власного здоров'я, вивчена недостатньо, а отже, вимагає додаткового обґрунтування.

Мета статті – окреслити сутність та умови формування здоров'язбережувальних компетентностей як складової професіоналізму фахівців із цивільної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність фахівців із цивільної безпеки – одна з найскладніших, адже відбувається в умовах постійного ризику, надзвичайних ситуацій, значного психофізіологічного напруження. Сьогодні заклади вищої освіти (ЗВО) повинні готувати фахівців із цивільної безпеки такого рівня, які будуть здатні швидко реагувати в надзвичайних умовах, знаходити вихід зі складних ситуацій у сфері безпеки, приймати раціональні рішення щодо збереження життя і здоров'я людей, усвідомлювати відповідальність за їх результати, прогнозувати потенційні небезпеки та генерувати нові ідеї в управлінні ризиками, критично оцінювати власні досягнення, а також постійно оновлювати свої знання та підвищувати кваліфікацію. Основним стимулом для розвитку зусиль у галузі компетентнісного підходу в освіті стали вимоги до кваліфікованих працівників приймати відповідальні рішення на основі отриманих знань та їх інтеграції [4, с. 38].

Учені, які займаються дослідженням означеної проблематики, однак не в тому, що «компетентність» – це здатність особистості професійно розв'язувати проблеми різної складності, що виникають у процесі життєдіяльності. У Законі України «Про вищу освіту» означена дефініція визначається як «динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадських якостей, морально-етичних цінностей, здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [5].

Н. Бібік зі свого боку наголошує на потребі переходу у навчання із процесу на результат, тобто здатності випускника відповідати новим запитам ринку праці, бути готовим до практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку свого «Я» у професійній діяльності [3, с. 47].

Як відомо, готовність до певного виду професійної діяльності, рівень сформованості якої визначається рівнем сформованості компетенцій та їх видами, формується в особистості у закладі вищої освіти, остаточно ж формування, а також розвиток професійної компетентності фахівця відбувається у ході його професійної діяльності [12, с. 38]. Зважаючи на це, поряд із терміном «компетентність» у науковій практиці вживається також дефініція «професійна компетентність».

Б. Без'язичний, розглядаючи професійну компетентність як інтегральну особистісну характеристику фахівця, зазначає, що вона відображає рівень його знань, умінь, досвіду, які є достатніми для досягнення мети у професійній діяльності, а також моральної позиції, що полягають у готовності ставити перед собою цілі та приймати відповідальні рішення, здійснювати ефективну професійну діяльність [2, с.15]. Професійна компетентність включає: усвідомлення особистісних потреб та інтересів, а також своєї соціальної ролі; прагнення та ціннісні орієнтації; мотиви діяльності; самооцінку особистісних властивостей і якостей, професійних знань, умінь і навичок; усвідомлення власного професійного становлення. Таким чином, професійна компетентність фахівця – це інтегративна властивість особистості, що визначає його здатність здійснювати професійну діяльність на найвищому рівні [12, с. 40].

Особливість професійної компетентності полягає в тому, що її зміст формується відповідно до обраного фаху. При цьому, будь-яка професійна діяльність зумовлює потребу у формуванні здоров'язбережувальної компетентності, яку необхідно розглядати як складову професійної компетентності.

Здоров'язбережувальна компетентність як усвідомлена необхідність особистості до здорового способу життя визначає її здатність не лише успішно провадити майбутню професійну діяльність, а й забезпечити самореалізацію та життєвий успіх особистості, є передумовою збереження та зміцнення фізичного, психічного, духовного та соціального здоров'я як самого фахівця, так і тих, хто його оточує.

Формування означеної компетентності передбачає наявність низки життєвих *навичок (компетентностей)*, що сприяють здоровому способу життя, а саме:

- раціонального харчування, рухової активності, режиму праці та відпочинку, санітарно-гігієнічних (фізична сфера);

- самоусвідомлення, самооцінки, самоконтролю, аналізу проблем і прийняття рішень, визначення життєвих цілей і програм, мотивації на успіх (духовна та психічна сфери);

- ефективного спілкування, розв'язання конфліктів, співчуття, діяльності та співробітництва [8, с. 33].

Н. Башавець під здоров'язбережувальною компетентністю розуміє високий рівень майстерності виконання особистістю здоров'язбережувальної діяльності, що характеризується глибокими знаннями щодо збереження та зміцнення здоров'я, можливість вільного володіння здоров'язбережувальною діяльністю та відповідними компетенціями, а також супроводжується переконаністю у важливості організації власних здоров'язбережувальних дій [1, с.121]. У зв'язку з цим нами було з'ясовано, що здоров'язбережувальна компетентність майбутнього фахівця із цивільної безпеки формується на всіх етапах його професійної підготовки у ЗВО завдяки спеціальним компетентностям і є складовою його загальнопрофесійної компетентності.

Під цим феноменом ми розуміємо особистісну якість фахівця із цивільної безпеки, яка передбачає поєднання ціннісних орієнтацій, знань, умінь і навичок зі здоров'язбереження, проявляється в готовності до здоров'язбережувальної діяльності у професійній діяльності, що забезпечить можливість виконувати на високому рівні свої професійні обов'язки зі збереження та захисту життя і здоров'я людей.

На основі аналізу змісту освітньо-професійної програми підготовки майбутніх фахівців цивільної безпеки можемо виокремити такі *компетенції* щодо здоров'язбереження: здатність використовувати професійні знання і навички у сфері здоров'язбереження; дотримання безпеки та гігієни праці; здатність визначати і застосовувати методи та засоби захисту людей у разі небезпеки; здатність надавати медичну та іншу допомогу постраждалим у випадку надзвичайних ситуацій; здатність передбачити і запобігти, а також керувати ризиками щодо збереження життя і здоров'я; готовність бути лідером ідей здоров'язбереження у професійному середовищі.

Визначаючи структуру здоров'язбережувальної компетентності, насамперед слід орієнтуватися на структурний склад професійної компетентності, який відображає процес формування культури здоров'я фахівця, а отже, може змінюватися залежно від професійної діяльності. Зважаючи на це, Г. Полякова визначає професійну компетентність через такі структурні *компоненти*: *когнітивний* (методологічні, загальнонаукові, методичні, конкретно наукові (теоретичні) знання, нормативно-правової бази та технологічні знання); *діяльнісний* (методологічні, методичні, технологічні уміння і навички); *соціально-комунікативний* (здатність до соціальної взаємодії та ефективної комунікації); *особистісний* (особистісні й професійно значущі здібності та якості) [10, с. 82-83]. Розглянемо їх докладніше.

Аксіологічний (мотиваційно-ціннісний) компонент – сприяє розгляду здоров'я як найвищої цінності, формує мотивацію до дотримання здорового способу життя та потребу здоров'язбереження.

Когнітивний компонент – передбачає наявність знань і пізнавальних умінь, що стосуються збереження здоров'я.

Діяльнісний компонент – обумовлює опанування умінь і навичок, необхідних для збереження і зміцнення здоров'я із застосуванням здоров'язбережувальних технологій.

Особистісний компонент – проявляється у виявленні особистісних рис, зумовлених фаховою діяльністю щодо формування здоров'язбережувальної поведінки, як власної, так і оточуючих.

На нашу думку, аксіологічна складова є визначальним і детермінуючим критерієм здоров'язбережувальної діяльності майбутніх фахівців із цивільної безпеки. Формування ціннісно-смыслового ставлення до здоров'я унеможливує споживацький підхід до власних ресурсів розвитку, сприяє необхідності самоорганізації індивідуальної та суспільної свідомості у напрямі практичної діяльності щодо збереження та зміцнення здоров'я [7, с. 29]. Показниками сформованості аксіологічної складової є стійка мотивація до здоров'язбереження і визнання здоров'я найвищою цінністю людини.

Когнітивний компонент передбачає інтегративну систему знань про здоров'я та його збереження. Формування студентами комплексних знань

відбувається завдяки докладанню зусиль значної кількості викладачів, які задіяні у формуванні здоров'язбережувальної компетентності, інтегрованому вивченню низки споріднених фахових дисциплін, якот: «Основи охорони праці», «Медицина цивільної безпеки», «Фізіологія та гігієна праці», «Безпека життєдіяльності», «Профілактична діяльність у сфері цивільної безпеки» та ін. Показниками сформованості когнітивної складової є знання фахових дисциплін зі здоров'язбереження, оволодіння світоглядними та морально-етичними ідеями здорового способу життя, поповнення знань із питань збереження та зміцнення здоров'я, а також уявлення про чинники впливу на здоров'я.

Діяльнісний компонент засвідчує рівень активності майбутнього фахівця у здоров'язбереженні та формування вмінь і навичок дотримання здорового способу життя у повсякденній життєдіяльності. Показниками сформованості даної складової є використання інтегрованих знань у здоров'язбережувальній практиці як вияв умінь вести пропаганду здорового способу життя, вміння не лише відстежувати і фіксувати позитивні й негативні зміни у стані власного здоров'я і здоров'я оточуючих, а й виробити власний спосіб здоров'язбереження, бути лідером ідей зі здоров'язбереження.

Особистісний компонент визначає індивідуальні якості фахівця, його готовність до реалізації здоров'язбережувальних технологій у майбутній професійній діяльності, наявність особистих здібностей із метою творчого пошуку нестандартних підходів до практичної реалізації ідей здоров'язбереження. Критерієм сформованості особистісного компонента є пошук індивідуальних шляхів і засобів саморозвитку з метою збереження і зміцнення здоров'я, ініціативність, гнучкість, формування культури здоров'я та прагнення до самовдосконалення.

Усі вищезначені структурні компоненти взаємопов'язані між собою і утворюють здоров'язбережувальну компетентність майбутніх фахівців із цивільної безпеки.

Важливою умовою формування здоров'язбережувальної компетентності є знання, володіння і застосування відповідних технологій, що поєднують у собі всі наявні напрями діяльності ЗВО щодо формування та зміцнення здоров'я. При цьому завданням закладу, що втілює ідею здоров'язбережувальної освіти, є створення такого освітнього середовища, яке сприятиме формуванню у майбутніх фахівців здоров'язбережувальної компетентності.

Здоров'язбережувальне освітнє середовище поєднує низку *чинників*: організаційних, гігієнічних, медичних, психолого-педагогічних та навчально-виховних, що спрямовані на збереження здоров'я студентської молоді.

В основу формування здоров'язбережувального середовища, за О. Ільченком [6, с. 43], покладено:

1) *зміст освіти* – стандарт освіти, навчальний план, технологія навчання, методи та форми організації навчання, система знань про збереження як власного здоров'я, так і оточуючих;

2) *матеріально-технічну забезпеченість* здоров'язбережувального середовища – наявність санітарно-технічного, медичного, фізкультурного обладнання та оснащення, комплектування аудиторій;

3) *навчально-методичне забезпечення* здоров'язбережувального середовища;

4) міжособистісні взаємини суб'єктів освітнього процесу;

5) стан фізичного та психічного здоров'я студентів і викладачів – індекс здоров'я, зниження захворюваності, підвищення емоційного тону;

б) рівень професійної компетентності педагогів, цілісність оздоровлювальних впливів та стабільність результатів.

Навчально-виховна система щодо формування в студентів здоров'язбережувальної компетентності, на думку Н. Поліщук, передбачає наявність таких структурно-функціональних елементів: цілі освітньої системи; професорсько-викладацький склад; інформаційна забезпеченість навчання; засоби педагогічної комунікації; контингент студентів; оцінювальний компонент [9, с. 32].

Вважаємо, доцільним буде впровадження таких технологій в освітній процес підготовки фахівців із цивільної безпеки: організаційно-педагогічних (визначають раціональну організацію навчального процесу, запобігають перевтомі та гіподинамії); психолого-педагогічних (передбачають взаємодію педагога зі студентами в ході проведення занять та супровід усіх складових освітнього процесу); навчально-виховних (сприяють розробленню навчальних програм із культури здоров'я, організаційно-виховна робота зі студентами з метою запобігання шкідливих звичок та формування мотивації до здоров'язбережувальної поведінки); соціально-адаптуючих та особистісно-розвиваючих (забезпечують формування і зміцнення психологічного здоров'я, сприяють психологічній адаптації особистості); лікувально-оздоровчих (лікувальна педагогіка, лікувально-профілактична фізкультура, що спрямовані на покращення і зміцнення здоров'я).

Здоров'язбережувальні технології передбачають створення безпечних умов та раціональну організацію навчально-виховного процесу відповідно до фахових вимог та індивідуальних особливостей. Головною метою їх впровадження є розвиток необхідних знань і навичок щодо здорового способу життя, а також уміння їх застосовувати.

Висновки. Таким чином, нами було з'ясовано сутність здоров'язбережувальної компетентності майбутнього фахівця із цивільної безпеки, що полягає у формуванні ціннісних орієнтацій щодо власного здоров'я та здоров'я оточуючих, стійкої мотивації до здоров'язбережувальної діяльності, що визначає її здатність успішно провадити майбутню професійну діяльність, забезпечує самореалізацію та життєвий успіх особистості.

Визначено, що структура компетентності залежить від предметної галузі її використання. Основними складовими здоров'язбережувальної компетентності є такі основні компоненти: аксіологічний (мотиваційно-ціннісний), що сприяє розгляду здоров'я як найвищої цінності, формує мотивацію до дотримання здорового способу життя та потребу здоров'язбереження; когнітивний – передбачає наявність знань і пізнавальних умінь щодо збереження здоров'я; діяльнісний – обумовлює опанування вмінь і навичок, необхідних для збереження і зміцнення здоров'я та застосування з цією метою здоров'язбережувальних технологій; особистісний – проявляється у виявленні особистісних рис, зумовлених фаховою діяльністю щодо формування здоров'язбережувальної поведінки, як власної, так і оточуючих.

Доведено, що основною умовою формування здоров'язбережувальної компетентності є організація здоров'язбережувального освітнього середовища та застосування відповідних здоров'язбережувальних технологій: організаційно-педагогічних, психолого-педагогічних, навчально-виховних, соціально-адаптуючих, особистісно-розвиваючих та лікувально-профілактичних.

З'ясовано, що результатом реалізації здоров'язбережувальної компетентності є здатність особистості аналізувати і систематизувати відповідну інформацію, пов'язану із професійною діяльністю, приймати виважені рішення і нести відповідальність за їх результат, критично оцінювати наслідки діяльності, як власної, так і оточуючих, працювати як індивідуально, так і в колективі, організовувати роботу, використовуючи інформаційні й комунікаційні технології, знаходити шляхи виходу із критичних ситуацій.

Стаття не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми, тому подальші наші дослідження плануємо спрямувати на детальне дослідження здоров'язбережувальних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Башавець Н. А. Здоров'язбережувальна компетентність майбутнього фахівця як основа його культури / Н. А. Башавець // Наука і освіта. – 2013. – № 1–2. – С. 120–121.
2. Без'язичний Б. І. Теоретичні і методичні засади формування етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04 / Б. І. Без'язичний. – Харків, 2016. – 40 с.
3. Бібік Н. М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті / Н. М. Бібік // Український педагогічний журнал. – 2015. – № 1. – С. 47–58.
4. Бойчук Ю. Компетентнісна парадигма в сучасній вищій професійній освіті / Ю. Бойчук, Ю. Таймасов // Новий Колегіум : наук.-інф. журн. – Х. : ХНУРЕ, 2015. – № 1. – С. 38–44.
5. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
6. Ільченко В. Р. Дидактичні умови здоров'язбережувального навчального середовища / В. Р. Ільченко // Технології інтеграції змісту освіти : зб. наук. праць за матеріалами міжнародної наук.-практ. конф. «Теоретичні та методичні основи організації здоров'язбережувального навчального середовища загальноосвітньої школи та ВНЗ» (Полтава, 14 квітня 2011 р.) / редкол. : В. Р. Ільченко (гол. ред.) та ін. – Полтава, 2011. – Вип. 3. – С. 42–45.
7. Клос Л. Є. Підготовка майбутніх соціальних працівників до здоров'язбережувальної діяльності в університетах США: теорія і практика : монографія / Л. Є. Клос ; за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. Г. М. Лактіонової. – Львів : Львівська політехніка, 2017. – 384 с.
8. Костюченко Т. М. Сутність та структура здоров'язбережувальної компетентності майбутніх соціальних педагогів / Т. М. Костюченко // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. Педагогічні науки. – 2015. – № 2 (291). – С. 30–37.

9. Поліщук Н. М. Здоров'язберігаюча компетентність особистості: сутність, структура / Н. М. Поліщук // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. – Київ = Вінниця, 2012. – Вип. 33. – С. 32–36.

10. Полякова Г. А. Вплив освітнього середовища вищого навчального закладу на формування професійної компетентності фахівця / Г. А. Полякова // Вища школа. – 2010. – № 10. – С. 78–87.

11. Савченко О. П. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі [Електронний ресурс] / О. П. Савченко // Педагогічна наука: історія, теорія, практика,

тенденції розвитку : електронний журнал. – 2010. – Вип. № 3. – Режим доступу : http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_16/.

12. Сисоева С. О. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження / С. О. Сисоева, І. В. Соколова ; НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих, Маріупольський держ. гуманіт. ун-т. – К. : Видавничий дім «ЕКМО», 2012. – 362 с.

Дата надходження до редакції: 25.10.2018 р.